

DOGMA EUHARISTICĂ

Credința Bisericii Ortodoxe este că la Sfânta Euharistie pâinea și vinul se prefac în trupul și sângele lui Hristos și că în ele este prezent însuși Domnul. Pâinea și vinul încetează de-a mai fi pâine și vin devenind trupul și sângele lui Hristos: „acesta (τοῦτο) este trupul Meu”, „acesta este sângele Meu”. Puterea tainicii prefaceri pătrunde natura pâinii și a vinului și o schimbă. Însăși natura, ființa lor materială se schimbă, devine altceva, nu mai aparține lumii fizice. Cu toate acestea, pâinea și vinul nu-și pierd proprietățile lor materiale, fiindcă însușirile pâinii și ale vinului rămân și mai departe aceleași: mirosul, gustul, greutatea, culoarea, adică proprietățile lor fizice și chimice. Schimbarea săvârșită asupra lor nu se răsfrânge și asupra naturii lor fizice. De aceea minunea prefacerii Sfintelor D aruri nu este fizică, ci metafizică. Ea nu se produce prin substituirea unei materii din domeniul lumii fizice alteia din același domeniu, așa cum s-a făcut, de pildă, la Cana Galileii când materia apei s-a transformat în cea a vinului, sau așa cum s-a făcut la săturarea minunată a mulțimii când s-a mărit însăși cantitatea pâinii. Nu există și nici nu poate să

existe în lume vreo materie în care s-ar putea transforma pâinea și vinul în timpul prefacerii lor în trupul și sângele lui Hristos. Acestei prefaceri nu-i corespunde nici o schimbare în limitele lumii acesteia din cauză că, dintre obiectele ei, lipsește în general materia trupului și a sângelui lui Hristos. Schimbarea, concepută într-un atare sens, ar însemna o creație cu totul nouă precedată de exterminarea, de nimicirea materiei existente. Dar în cazul acesta, schimbarea de care vorbim nu poate fi *transpunere* μεταβολη, care presupune *identitatea* lui *terminus a quo* cu *terminus ad quem* împreună, în același timp, cu toată distincțiunea lor. Noua creație, care ar lua locul celei anterioare, ar distruge această legătură, ar nimici *terminus a quo* și odată cu acesta și *terminus ad quem* împreună cu toată corelația dintre ei.

În forma aceasta, ideea de prefacere conține în sine însăși *antinomia*, care covârșește legea identității întărind-o, nu slăbind-o: prefacerea este identitatea diversității sau diversitatea identității. Ea nu este o prefacere prin absorbirea unei materii în alta, ci unitatea și în același timp contrastarea, oponenta amândurora: o minune antinomică. Faptul acesta este scos direct în evidență prin cuvintele Domnului: „acesta (adică pâinea) este trupul Meu” și „acesta (adică vinul) este sângele Meu”. *Acesta*, deși de genul neutru, τοῦτο, este indicarea pâinii și a vinului (din fața Sa) ca elemente sau materii accesibile percepției senzoriale (prin urmare nu ne aflăm în fața unui simplu gest de indicație verbală referitoare la trup și sânge). *Acesta este trupul Meu, acesta este sângele Meu* este formula antinomiei:

identitatea a ceea ce este divers și diversitatea a ceea ce este identic, prefacerea, ca o *identificare in actu* și nicidecum o identificare statică, inertă, în care diversele elemente rămân în diversitatea și izolarea ori singularitatea lor străine oricărei identificări. Minunea antinomiei, prefacerea, consistă în aceea că este ceea ce nu este și nu este ceea ce este: pâinea și vinul devin, se fac trupul și sângele lui Hristos și dimpotrivă: trupul și sângele sunt aceeași pâine (euharistică) și același vin (euharistic).

Prefacerea nu este o transformare fizică, așa cum avem în schimbarea materiilor: lemnele ard transformându-se în căldură, gaze, cenușă; lemnele nu mai sunt, au fost. Transformarea constă tocmai în această înlăturare a contrastului dintre *terminus a quo* și *terminus ad quem*; după ardere lemnele nu mai există, de aceea nici nu există aici actul prefacerii. Minunea euharistică a prefacerii Sfintelor Daruri nu se cuvine a fi înțeleasă nici în forma transformării fizice a pâinii și a vinului înlăuntrul corpului omenesc, așa cum avem la întrebuițarea hranei și asimilarea ei (cu toate că această analogie este de mare însemnătate pentru dogma euharistică). Prefacerea Sfintelor Daruri exclude de-a dreptul o asemenea transformare fizică. În adevăr, între cazaniile care urmăresc întărirea credinței în Sfânta Euharistie, se află unele în care, prin viziuni excepționale, se vorbește despre o asemenea prefacere în scopul de-a încredința pe cei necredincioși sau de-a mângâia pe cei credincioși. (Așa avem de pildă, un pasagiu din biografia Sfântului Grigore I, papa din secolul al VII-lea, ca și tradiția aceea care circulă și-n Apus și-n

Răsărit despre înjunghierea Pruncului și vărsarea sfântului Său Sânge de către îngeri). Dar unor astfel de legende nu li se poate atribui nici o însemnătate dogmatică în înțelegerea minunii euharistice. Ele pot fi admise cel mult ca având o însemnătate *simbolică* pentru dovedirea adevăratei minuni euharistice. (O asemenea însemnătate are cunoscuta viziune din viața preacuviosului Serghei care, în momentul sfințirii Darurilor, a văzut intrându-i în potir o flacăra, așa că preacuviosul s-a împărtășit cu foc. Adeseori în rugăciunile noastre Sfintele Daruri se numesc foc, deși aceasta nu însemnează că pâinea și vinul se prefac în foc, ci prin aceasta se înțelege numai focul dumnezeiesc din Sfintele Daruri prin prezența în Ele a Sfântului Duh).

Minunea prefacerii Sfintelor Daruri nu este fizică, ci metafizică. Μετά = *după, dincolo, trans, pre*, în termenul μεταβολή (= *prefacere, preschimbare, transmutare sau transpunere*) nu însemnează schimbarea unei esențe materiale în alta în limitele lumii fizice, ci *unirea* a două lumi, a două domenii ale firii separate între ele: *un transcensus metafizic*. Prefacerea, înțeleasă într-un atare sens, nu poate și nu trebuie să fie un obiect al percepțiunii senzoriale, care privește numai lumea *aceasta*. De aceea *prefacerea*, complet nevăzută ochilor noștri trupești și inaccesibilă simțurilor noastre corporale, poate să fie numai obiectul *credinței*, care este „adeverirea [lucrurilor] celor nevăzute” (Evrei XI, 1), cunoașterea evidențelor metafizice independente de evidențele fizice. În prefacerea Sfintelor Daruri se poate și trebuie *să se creadă* cu toată puterea credinței în Domnul nostru Iisus Hristos și în puterea

efectivă, reală, a ceea ce a instituit El: „*cred* că acesta este preacuratul și sfântul Tău Trup și acesta este însuși preacuratul și sfântul Tău Sânge”. Conținutul acestei credințe nu poate fi obiectul cunoașterii naturale, experimentale sau științifice al așa-numitelor „științe naturale” deci, cu toate că acest conținut este accesibil cunoașterii lăuntrice, spirituale, până la evidență, afirmându-se ca atare în Taina Sfintei Împărtășiri.

★

★ ★

Credința în prefacerea Sfintelor Daruri este comună întregii Biserici încă din primele veacuri ale Creștinismului. Ea este exprimată puternic și neschimbat în scrierile patristice, uneori chiar inexact (cum aflăm la Clement Alexandrinul și Origen), dar întotdeauna clar și precis începând cu bărbații apostolici până la Sfântul Ioan Damaschinul și după el (la Sfântul Simeon Noul Teolog). De-a lungul întregului prim mileniu al istoriei Bisericii creștine, în toiul disputelor hristologice, nu s-a pus niciodată problema despre dogma euharistică. Dimpotrivă, ea s-a afirmat de către Biserică direct și cu însuflețire, fără comentarii și definiții anumite (învederându-se încă o dată importanța secundară a determinărilor dogmatice în Biserică: *primum vivere, deinde dogmatizare*). Încercări de-a se explica dogma euharistică și, ca să zicem așa, de-a se gândi, de-a se cugeta teologic, se ivesc ca de obicei în istoria dogmelor odată cu apariția eresurilor, care, la rândul lor, în mod obișnuit, se ivesc ca o consecință a frământărilor dogmatice în acest domeniu. Frământările acestea au luat naștere mai întâi în Apus. Răsăritul, istovit de povara

disputelor hristologice, a rămas pasiv în chestiunea euharistică. În această privință, el nu și-a spus cuvântul său nici până astăzi, deși e dator să-l spună într-o zi.

Prima reflecțiune dogmatică asupra Euharistiei apare în Biserica apuseană prin secolul al IX-lea la diverșii reprezentanți ai viitoarei scolastici (Paschasius, Radbertus Corbiensis, Rabanus Maurus).

Începând cu secolul al XI-lea, reflecțiunea dogmatică ajunge chiar la îndoială (în persoana lui Berengarius de Tours), iar mai pe urmă și la eres (Wiclef și Huss). Doctrina lui Berengarius (cu toate că nu este cu putință să fie reconstituită exact) este începutul discuțiilor euharistice care se prelungesc în Reformă și care nu pot fi socotite ca încheiate nici în prezent. Încercării de a se explica prefacerea Sfintelor Daruri în chip simbolic sau tropic, Biserica romano-catolică i-a răspuns printr-o definiție grosieră și extremistă, pe care Berengarius a trebuit s-o întărească prin jurământul prestat în fața papei Nicolaus la sinodul de la Roma din anul 1059: *panem et vinum quae in altari ponuntur post consecrationem non solum sacramentum, sed etiam verum corpus et sanguinem Domini nostri Jesu Christi esse et sensualiter, non solum sacramento, sed etiam in veritate menibus sacerdotis tractari, frangi et fidelium dentibus atteri*. Aici se proclamă realismul euharistic extremist, care tinde să materializeze în întregime taina, privind la ea cu ochii corporali. Chiar această definiție determină direcția, drumul viitor al teologiei apusene în problema euharistică. Putem să definim acest drum ca pe un *immanentism cosmologic*, întru-

cât caută să explice taina în limitele lumii acesteia.

Teologia euharistică a Apusului își are expunerea-i clasică în doctrina lui Thoma d'Aquino (*Summa Theologiae*, I, Qu. LXXV, LXXVI, LXXVII). Această doctrină are o importanță hotărâtoare chiar și în vremea noastră. Ea nu este numai o teorie teologică, ci a fost consacrată ca mărturisire de credință obligatorie întregii Biserici romano-catolice în canoanele sinodului tridentin și în *Catechismus Romanus*. Ba ceva și mai mult: învățăturile euharistice ale Reformei, la Luther și la reformați, pot fi înțelese numai în legătură cu doctrina lui Thoma d'Aquino, ca o negare sau o înlăturare a ei. Într-un cuvânt, toată teologia euharistică din Apus este un tomism pozitiv sau negativ, care are ca atare o însemnătate diriguitoare. Mai mult încă: influența lui se resimte și în Răsărit, unde cele mai recente discuțiuni teologice ortodoxe referitoare la problema euharistică, se găsesc sub înrâurirea indirectă – și nu conștientă – a tomismului, înrâurire care trebuie înlăturată definitiv.

Nedumerirea inițială, iar mai pe urmă și îndoiala în dogma euharistică, se referă la aflarea sensului și a importanței prefacerii Sfintelor Daruri. Aici există, așa cum am mai spus, o necorespondență vizibilă între rezultatele experienței și realitățile credinței. Cea dintâi vorbește despre neschimbabilitatea pâinii și a vinului ca o învedereare a simțurilor noastre; cea de-a doua, credința, proclamă, mărturisește schimbarea lor deplină și reală prin prefacere în trupul și sângele lui Hristos, în care „cu adevărat, în realitate și simțual” (*vere, realiter et sensualiter*) este prezent

Domnul nostru Iisus Hristos. Cum să întrunim laolaltă aceste două realități care se întâlnesc în Taina Sfintei Euharistii? Evident că este vorba despre puterea *prefacerii* (a *transmutării* sau a *transpunerii*) ca o identificare a celor neidentice, ca o unificare a celor disparate.

★

★ ★

Așa cum am mai spus, problema euharistică s-a concentrat în Apus asupra chestiunii privitoare la schimbarea elementelor euharistice materializând-o complet. În chipul acesta, ea a primit o înfățișare exclusiv *cosmologică*, tinzând să descopere ceea ce se petrece cu materiile lumii acesteia (pâinea și vinul) în legătură cu tainica lor prefacere în trupul și sângele lui Hristos. Aceasta este o problemă, ca s-o numim astfel, a „sacro-sanctei” științe naturale. Aici, în centrul problemei, există numai obiectul, materia euharistică. Printr-un astfel de materialism se distinge teologia apuseană în privința Euharistiei, atât la romano-catolici, cât și la antagoniștii lor, dar tot de acest materialism depind și protestanții cu spiritualismul lor. Chestiunea aceasta a primit o enunțare clasică în doctrina lui Thoma d'Aquino. Să ne oprim aici asupra ideilor ei fundamentale.

Doctrina lui Thoma d'Aquino are premise filosofice distincțiunea pe care o face Aristotel în ceea ce privește natura elementelor: *substantia* și *accidentia*. Prima este aceea căreia îi aparține (*inhaeret*) întru totul cea de-a doua: semne, însușiri, calități. Ea este abstractul obiectului, baza lui primară fără nici un fel de atribut, care posedă în sine, ca atare, o existență independentă, în timp ce accidentele pot să existe în

altceva, posedând un „substrat” – *substantia*. Orice obiect își are substanța sa, prin urmare toate obiectele își au substanțele lor care nu sunt determinate cantitativ și care, conform doctrinei, apar și dispar odată cu obiectul. Destinul substanțelor este legat de destinul obiectelor, iar substanțele sunt inseparabil legate de accidențele care aparțin substanțelor. Inseparabilitatea dintre substanțe și accidente constituie însuși fundamentul acestei doctrine. Thoma d’Aquino aplică împărțirea aceasta în substanțe și accidente și la rezolvarea problemei: ce se petrece cu elementele euharistice, cu *materia* pâinii și a vinului, la prefacerea lor în trupul și sângele lui Hristos? Ca obiecte, ca materii, pâinea și vinul își au substanțele lor, adică baza lor primară de natură abstractă. Tot astfel au și accidente, adică însăși proprietățile lor sau, cu alte cuvinte, ceea ce face pâinea pâine și vinul vin. Aceste calități particulare ale pâinii și ale vinului rămân neschimbate și după prefacere, fiindcă așa ne dovedesc simțurile noastre externe. Teologia romano-catolică, începând cu Toma d’Aquino, dezvoltă în consecință ideea că, neschimbându-se accidentele pâinii și ale vinului nici chiar după prefacerea lor, se asigură deplinătatea tuturor calităților pâinii și ale vinului, menținându-se toate proprietățile lor fizice, chimice și chiar nutritive într-o atare măsură, încât schimbarea substanțelor nu se răsfrânge nicidecum asupra lor. Accidentele acestea există ca ceva absolut, fără substanțe, ceea ce și constituie de altfel unul din fenomenele minunii euharistice. La prefacerea Sfintelor Daruri, conform doctrinei lui Thoma d’Aquino și a întregii teologii romano-catolice,

accidențele nu se schimbă, cu toate că rămân *sine subjecto sive substantia*, ci se schimbă numai substanțele lor producând acea *transsubstantiatio* în care, printr-un chip minunat, schimbarea aceasta nu se răsfrânge nicidecum asupra accidențelor. În locul substanței pâinii apare substanța trupului lui Hristos, după cum în locul substanței vinului apare substanța sângelui lui Hristos. Odată cu aceasta și în virtutea neîmpărțirii naturii lui Hristos, *per concomitentiam*, se sălășluiește în ele Dumnezeu cu sufletul și cu dumnezeiescul Său duh, întreg Dumnezeul-Omul (*totus et integer*). Schimbarea aceasta de substanțe, adică înlocuirea substanței pâinii și a vinului cu substanța trupului și a sângelui lui Hristos, este acțiunea atotputerniciei creatoare a lui Dumnezeu, asemenea aceleia a întrupării Sale în pântecul neprihănit al Sfintei Fecioare prin puterea Sfântului Duh. Prin *transsubstantiatio* trupul Domnului este prezent în accidențele pâinii și ale vinului.

Hristos este prezent în Sfintele Daruri cu trupul Său, adică așa cum stă, cum se află de-a dreapta Tatălui: *totus Christus est in sacramento... totum corpus Christi, scilicet ossa, nervi et alia cuiusmodi* (S. Th. III, qu. XLXXVI, a. I ad secundum).

În ceruri, Hristos este prezent cu trupul Său, care conține nu numai substanța, ci și accidențele ei, *dimensive* sau *circumscriptive*, adică așa cum a fost la Înălțare. La transsubstanțierea Sfintelor Daruri, Hristos se întoarce pe pământ fără ca să părăsească cerul, se sălășluiește și este prezent în *hostie*.

Prin urmare, doctrina despre transsubstanțiere recunoaște că, în Sfintele Daruri, Hristos Cel